

ETNİKLİK VE SOSYAL KAYNAŞMA İLİŞKİSİ: ADANA ÖRNEĞİ

Betül DUMAN* ve Osman ALACAHAN**

Özet

Yoğun göç alarak büyüyen Adana İli gibi metropol çevrelerde Kürt gettolarının oluştuğu, Kürt-Türk milliyetçiliklerinin yükselerek etnik kimlikler arası gerilimin ortaya çıktığı ve sosyal ayrışmanın yaşandığı yönünde değerlendirmeler giderek yaygınlaşmaktadır. Gerçekten, sosyal kaynaşma tehlikede mi? Bu çalışmada, Adana ilinde Türk ve Kürt etnik kimliklerine göre sosyal kaynaşma değerlendirilmekte, sosyal kaynaşmanın; gurur duygusu, aidiyet ve vatandaşlık, güven, demokratik/sosyal değerler ve etnik kimlikler arası akrabalık-evlilik nitelikli köprü kurucu etkileşim boyutuyla tespiti amaçlanmıştır. Yapılan alan araştırmasında katılımcılarla anket formu üzerinden yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiş, değişkenler arası bağıntı analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan dikkat çekici olanı; etnik kesimlerin sosyal kaynaşmasını ve karşılıklı güvenlerini sağlayan en önemli olgunun dini inanç ve değerler olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal kaynaşma, Türk-Kürt Etnik Kimlikleri, Aidiyet, Gurur

The Relation Between Ethnicity And Social Cohesion: The Case Of Adana

Abstract

There are some evaluations spreading especially on the media that Kurdish ghettos have been forming, the Kurdish and Turkish nationalism have been rising, and in turn increases the tension between the ethnicities and the social dissolution issue has come out in the metropolitan cities particularly in Adana where intense migration occurred. Do we really have reason to worry about social cohesion? In this article, we throw light on social cohesion by exploring differences across ethnic groups in a variety of sensitive social linkages, including a sense of pride, belonging and citizenship, levels of interpersonal trust, the balance between liberal and socially conservative values, the extent of engagement in social interactions that bridge cultural divides. In the field survey conducted in Adana a vis-a-vis interview was made with participants and correlation analysis among variables was carried out. The noteworthy findings of the survey was that religion and religious values are the most significant factors building social cohesion and mutual trust among the ethnic groups

Key Words: Social Cohesion, Turkish and Kurdish Ethnic Identities, Belonging, Pride

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniv. İİBF Kamu Yönetimi Böl., Adıyaman

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniv. İİBF Çalışma Eko. ve Endüstri İlişkileri Böl., Sivas

GİRİŞ

Sosyal kaynaşma, etnik farklılıkların ve bu farklılıklar üzerinde yürütülen siyasetlerin, birlikte yaşama iradesi üzerinde yarattığı sonuçların değerlendirilmesi bakımından Türkiye'nin öncelikli bir tartışma çerçevesidir. Türkiye için sosyal kaynaşma kavramı, özellikle Kürt Sorunu için farklı bir pencere sunabilmektedir.

Türkiye'de Kürt sorununun çözümü konusunda, yıllardır devam eden terör ve şiddet ortamına rağmen, bir iyimserlik taşındığı bilinmektedir. Bu iyimserliğin arka planında bin yıldır Anadolu'da birlikte yaşamış Kürtler ve Türklerin akrabalık, komşuluk, kirvelik, evlilik gibi bağlarla oluşturdukları sosyal kaynaşma düzeyinin yüksek olduğuna dair inanç bulunmaktadır. Nitekim Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin henüz popülerleşmediği 1980 öncesi dönemde, Türk ve Kürt halklarının ortak din eksenli kimlik bilinci ve azımsanmayacak düzeydeki sosyal kaynaşma durumu bu iyimserliğin yersiz olmadığını göstermekteydi. Elbette gerek Türk milliyetçiliğinin kendisini etniklik temelinde konumlandırıp "Türk-Kürt" ilişkisi ile şekillenmemesi (Somer, 2005: 81; Heper, 2008: 25) gerekse Kürt milliyetçiliğinin ve PKK söyleminin Türk etnik kimliğine karşı konumlandırılmayıp, devlet karşıtı bir cepheden inşa edilmesi (Kirişçi ve Winrow 1997:133) bu sosyal kaynaşmanın korunmasına yardım etmiştir. Keza yine Anavatan Partisinin tek başına iktidar olduğu dönem ve son iki seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin bölgede aldığı oy oranları da bu konuda olumlu bir değerlendirmeye olanak sağlamıştır.

Bugün de aynı iyimserliği korumak mümkün müdür? Bu kapsamda genel olarak entelektüellerin değerlendirmelerinin çok da iyimser olmadığı, görülmektedir¹. Entelektüellerin bu konuya ilişkin medyadaki yazılarının başlıklarına göz atıldığında; etnik çatışma ihtimalinin arttığı, ırkçılığın yükseldiği, birlikte yaşama arzusunun sorgulanması gerektiği konularında yoğunlaştıkları görülmektedir.

Diğer taraftan akademik çalışmalarda da benzer tereddütler göze çarpmaktadır. Bu kapsamda göç alan batı illerinde Kürtlerin kaynaşmak yerine çatışmacı ve daha milliyetçi tutumlar geliştirdikleri (Kaplan 1994:45-50) kabul görmektedir. Yine önceki dönemlerde gönüllü ya da zorunlu olarak göç eden Kürtlerin gittikleri yörelerde gettolaşma yönünde daha kapalı bir yaşam sürmeye başladıkları da değerlendirmeler arasındadır. Bilinen bir diğer gerçek de geç modernleşmenin yarattığı çok katmanlı eşitsizliklerin Kürt etnik bilincini artırırken, 1980'lerden sonra, beslendiği Türk milliyetçiliğinin de popülerleşerek daha yaygın bir tabandan destek üretecek şekilde geliştiği bir döneme girildiğidir (Kirişçi 2007: 14). Aynı çevreler tarafından, "karşılıklı güvenin azaldığı, paylaşılan sosyal alanın etnik kategorilerce ayrıştığı, varolan önyargıların daha da kuvvetlendiği bir süreç yaşandığı belirtilmektedir (Çuhadar, 2009: 12). Bugün özellikle kazandığı ulus ötesi meşruiyet² ve Kuzey Irak'ta fiilen kurulan Kürt Devleti neticesinde, bölgede yerleşik diğer Kürtlerle birlikte toprak, bayrak, anayasa etrafında oluşan bir cazibenin olduğu da bilinmektedir (Yavuz 2001: 1-24).

Konjonktürel gelişmelerin karşımıza çıkardığı yeni koşullarda; sosyal kaynaşmanın bu iyimserliği teyit edecek düzeyde olup/olmadığı, daha açık bir ifadeyle birlikte yaşama iradesinin ne kadar güçlü olduğu araştırılmaya muhtaç bir soru alanı olarak önümüzde durmaktadır. Bu çalışma ile tam da bu soruya cevap aranmakta ve sosyal kaynaşmaya yönelik endişelerin sosyolojik bir kökene mi sahip olduğu, yoksa siyasal alanın ürettiği bir sorun mu olduğu araştırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma sosyal kaynaşmanın tüm göstergeleri kapsamamakta, aidiyet ve vatandaşlık, gurur, etnik kimlikler arası güven, demokratik değerlere bağlılık ve etnik sosyal etkileşimin akrabalık/evlilik boyutu ile sınırlı bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu sosyal kaynaşma göstergelerinin etnik kökene göre değişip değişmediği sorgulanmaktadır.

Bu kapsamda birinci bölümde sosyal kaynaşmaya yönelik kuramsal bir çerçeve çizilmekte ve özellikle sosyal kaynaşma-çeşitlilik ilişkisine bakılmaktadır. İkinci bölümde, Adana ilinde yapılan alan araştırmasının evreni ve örneklemini, sosyal kaynaşma ve çeşitlilik çerçevesinde değerlendirmeye alınan göstergeler açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde araştırma sonuçları ortaya konulmaktadır. Son bölümde ise bulgular ışığında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

I. SOSYAL KAYNAŞMA VE ÇEŞİTLİLİK: KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal kaynaşma, bazı tanımlara göre bir toplumun mensuplarının ortak değerler ve aidiyet duygusuna ilişkin uzlaşma düzeyini göstermektedir. Buna göre “sosyal kaynaşma hem bireylerin aynı topluluğa ait oldukları hissi hem de bireylerin o topluluğun mensubu olarak tanındığına dair duygusunu” birlikte anlatmaktadır (Jenson, 1998: 4). Bu türden tanımlamaların odağında milli kimlik araştırmaları bulunmaktadır. Temel soru “biz kimiz” olmakta ve yaygın görüş bir toplumun ortak kimlik duygusunun önemine işaret etmektedir. Bilindiği üzere çeşitlilik tüm toplumların gerçeğidir. Jenson (1998) ve Bernard (1999) tarafından ortaya konulduğu gibi, çeşitliliğin artması, ortak değerler ve ortak kimlik alanının sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede bir kısım sosyal kaynaşma tartışmaları kültürel çeşitlilik ile ilişkili olarak yürütülmektedir. Kültürel çeşitlilik, entegrasyon, çok kültürlülük, asimilasyon gibi politikalar bağlamında ya da diğer kültürlere ve insanlara hoşgörü veya saygı gibi sosyal tutumlar etrafında tartışılmaktadır. Temel soru çeşitliliğin ne derece ortak değerler ve kimlik ekseninde tanımlanan sosyal kaynaşma ile uyumlu olduğudur.

Çeşitlilik ve sosyal kaynaşma ilişkisine dair çalışmalar ortak bir sonuç üretememektedir. Örneğin Huntington (2004) Amerika'nın milli kimliği ve sosyal kaynaşmasının etnik ve dilsel çeşitlilik nedeniyle zayıfladığına işaret etmektedir. Huntington'ın çeşitlilik nedeniyle Amerika'nın beyaz ve Protestan merkezi değerlerinin ve kimliğinin eridiğine işaret eden değerlendirmesi, bir siyasal ideoloji bir toplumu tanımlamaya ve bir arada tutmaya yetebilir mi sorusu ile devam etmektedir. Huntington, insanların politik ilkelerde derin duygusal bir bağ ve anlam bulmadıklarını ifade ederek, çeşitliliğin yarattığı tehdide dikkat çekmektedir. Yine milliyetçi, liberal milliyetçi, cumhuriyetçi kuramcılarının çalışmalarında

kültürel türdeşlik, kapsamlı refah devleti ve iyi işleyen bir demokrasinin, sosyal kaynaşmanın ön koşulu olduğu ifade edilmektedir. Demokrasilerin belli bir derecede değer mutabakatına dayandığı, refah devleti ve yeniden dağıtım siyasetine desteğin de belli derece kültürel türdeşleşme ve vatandaşlar arası güveni gerektirdiği kabul görmektedir (Green vd. 2009: 12). Elbette bu türden değerlendirmeler özellikle asimilasyonun başarılı olduğu ve dini-etnik bakımdan görece daha türdeş toplumlarda geçerli gözükmektedir. Günümüz toplumlarının önemli ölçüde çeşitlendiği dikkate alındığında tümüyle ortak kimlik ve geniş şekilde tanımlanmış ortak kültüre dayalı bir sosyal kaynaşma modelinin işlevsel olmayacağı düşünülmelidir.

Nitekim çok kültürlü ve heterojen toplumlarda da sosyal kaynaşmanın sağlandığı başarılı örneklerin bulunduğu da iddia edilmektedir. Özellikle liberal çokkültürcüler ve siyasal çoğulcular siyasal kurumların çatışan çıkarları uzlaştırma başarısı göstermesi ve toplumda kendi dışındaki kimlik ve kültürlere hoşgörü ve saygının yaygın bir kanaat olması halinde, çeşitliliğin sosyal kaynaşma üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığı iddiasındadırlar (Green vd. 2009:13). Bunlar, ortak kimlik ve ortak değerlerin sosyal kaynaşmanın ön koşulu olmadığını ifade etmektedirler. Sosyal kaynaşmaya yönelik bu yaklaşımda sivil topluma vurgu yapılmakta, bireyler ve gruplar arası etkileşimin toplumun sosyal kaynaşması için kuluçka işlevi gördüğüne inanılmaktadır. Bu çerçevede farklı gruplar arası gerilimi önleyici değerler teşvik edilmektedir. Buradaki temel soru “birlikte nasıl yaşıyoruz” olmakta ve sosyal kaynaşma ancak kurumlar, prosedürler ve kurallar üzerinde yeterli toplumsal mutabakat varsa sağlıklı işleyebilmektedir. Bu nedenle toplumu birbirine bağlayan merkezi değerler olarak hukukun üstünlüğü, fırsat eşitliği, meritokrasi ve hoşgörü vurgulanmaktadır. Bazı araştırmacılar ise, sosyal kaynaşmayı çeşitli grupların toplumsal sorunların çözümüne ve kurumlara aktif katılımı ve toplumun geleceğine dair ortak beklentileri ile anlamlandırmaktadırlar.

Sosyal kaynaşmanın sağlanmasında toplumu bir arada tutma işlevi ve hoşgörünün geliştirilme vasatı olarak sivil toplumu önemseyen çalışmalardan bir kısmı sosyal sermaye kavramı çerçevesinde sosyal kaynaşmayı ele almaktadırlar. Sosyal sermayenin temel bileşenleri olarak karşılıklılık ve güven normunu önemsemektedirler. Sosyal sermaye kuramcıları farklı etnik-dini –kültürel kesimler arasında etkileşim ve karşılıklı temasların artırılmasını ve sivil katılımı vurgulamaktadırlar. Sosyal sermaye araştırmalarında kişilerarası güvenin insanlar arasında işbirliğini ve kolektif eylemi güçlendirdiği, sosyal etkileşimleri kolaylaştırıp, artırdığı belirtilmektedir. Keza sivil katılım; sosyal ağların yoğunluğu ve sıklığı da sosyal kaynaşmanın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Putnam 1993: 171).

Sosyal sermaye ve çeşitlilik ilişkisine ilişkin çalışmalarda da farklı sonuçlar bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, etnik çeşitliliğin sosyal sermayeyi azalttığını, kişilerarası güveni zayıflattığını ortaya koymaktadır (Putnam 2007: 149-151; Alesina ve La Ferrara 2002: 225). Ayrıca, Dahl’a göre, etnik çeşitliliğin olduğu toplumlar türdeş toplumlara göre daha düşük istikrarlı demokrasiye erişme

ihhtimaline sahiptirler (Dahl 1971: 114-118). Dahl etnik, dini, dilssel temeldeki çelişkileri sanayi öncesi toplumun çelişkileri olarak ele almakta ve bunları yıkıcı potansiyellerine göre sıralamaktadır (Dahl 1971: 108). Buna göre etnik çeşitlilik iki istenmeyen sonuç yaratabilmektedir: 1) toplum son kertede etnik temelde bölünmektedir. 2) toplumun bölünmesi engellense bile gerilim o kadar yüksektir ki en azından siyasal sistem etkin bir şekilde işleyememektedir. Hatta bu, otoriter bir yönetime yol açabilmektedir (Dahl 1971: 121). Ancak başka bazı çalışmalarda ise, örneğin İngiliz Komisyonu'nun "Ortak Geleceğimiz" isimli Entegrasyon ve Kaynaşma Raporunda (2002), etnik azınlık oranı ile o alanda yaşayanların sosyal kaynaşma algıları arasında bir korelasyon bulunmadığı ifade edilmektedir. Rapor'da sadece hızlı ve yeni göçün olduğu mahallelerde çeşitlilik ile kaynaşma arasında sorun tespit edildiği belirtilmektedir. Ancak uzun vadede bu sorunun da azalacağı öngörülmektedir.

Çeşitlilik ve sosyal kaynaşma/sosyal sermaye arasındaki bulgular da dikkate alınarak, aşırı çeşitliliğin sosyal gerilim yaratma potansiyeli taşıdığı, bu nedenle "çeşitliliğin yönetilmesi" ve türdeşlik ve çeşitlilik arasında yeni bir denge bulunması gerektiği kabul görmektedir. Bu yeni denge, elbette farklılıkların korunması kadar birlikte yaşamayı sağlayıcı değerlerin korunması ve teşvik edilmesini, bu kapsamda özellikle vatandaşlık kimliğinin güçlendirilmesini hedeflemektedir.

Sosyal kaynaşmaya yönelik daha kapsamlı ve yukarıdaki yaklaşımları sentezleyici tanımlama girişimleri de vardır. Örneğin David Easton yaygın ve spesifik destek ayrımı yapar ve seçilmiş-atanmış yöneticilere odaklanan spesifik desteğin rejime ve siyasal topluluğa genişlemesini yaygın destek olarak ele alır. ideoloji, aidiyet ve siyasal toplulukla kendini tanımlama spesifik desteğin yaygın desteğe dönüşmesindeki mekanizmalardır. Yaygın destek maddi menfaatlerin ve taleplerin karşılanması ile alakalı olmayıp, ulus devlete ve kurumlarına güven ve katılım, rejimin temelindeki demokratik ilke ve değerlere bağlılık, milli kimlik ve milli gurur gibi daha kalıcı bağlar ve duygularla ilişkilidir. Bir siyasal sistemde aşırı talep birincil stres kaynağı iken, rejim, siyasi topluluk ve otoritelere desteğin azalması ikinci stres kaynağıdır. Taleplerin karşılanamaması, yani çıktı başarısızlığı spesifik desteğin azalmasına yol açar. Çıktı başarısızlığının en baş nedeni politik toplumun kutuplaşmış, çelişkiler nedeniyle mutabakat oluşturamamış olmasıdır. Ancak bu, yaygın desteğin yitirilmesine de yol açabilir. Çeşitliliğin artması, tutumlar, görüşler, hayat tarzları ya da gruplar arası çelişkilerden kaynaklı farklılıklar sistemin meşruiyetini azaltır, ortak yarar fikrini çürütür ve toplulukla kendini tanımlamayı güçleştirir (Miller 1971: 210-215). Kanadalı sosyal kuramcı Jenson (1998: 15-17) ise, sosyal olarak kaynaşmış bir toplumu, tüm kesimler ve bireyler için "aidiyet, içerme, katılım, tanıma ve meşruiyet" duygusu yaratan toplum olarak tanımlamaktadır. Jenson'a göre aidiyet ve izolasyon ana boyutlardan birini teşkil etmekte, içerme- dışlama, katılım-kayıtsızlık, tanıma-reddetme, meşruiyet ve gayrı meşruluk diğer boyutları oluşturmaktadır. Aidiyet/izolasyon kriteri ile; ortak paylaşılan değerlerin varlığı,

yokluğu ve kimlik hissini; içirme/dışlanma kriteri ise ekonomik alanda, piyasada fırsatların eşitliği boyutunu araştırmaktadır. Aynı şekilde katılım/kayıtsızlık, merkezi ve yerel düzeyde toplumsal/siyasal katılımı; tanıma-red kriteri ise, toplumun farklılıklara saygısını ve hoşgörü düzeyini ölçmektedir. Farklı çıkarlara sahip bireyler arasındaki çelişi ve çatışmalarda sosyal kurumlar ve siyasetin arabulucu olarak meşruyetinin analizi ise meşruyet-gayrı meşruluk kriterini oluşturmaktadır.

II. ALAN ARAŞTIRMASI

A. ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖRNEKLEM VE YÖNTEMİ

Türk ve Kürtlerin sosyal kaynaşma düzeyinin araştırılıp, sosyal kaynaşma göstergelerinin etnik kökene göre değişip değişmediğinin sorgulandığı bu alan araştırmasında Adana İlinde 10 mahallede³ değişik etnik kimlikte olan 18 yaş üzeri 600 kişi ile yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Örneklem büyüklüğü, belirlenen mahallelerin TÜİK nüfus verilerine oranlanarak ve %95 güven aralığında %5 hata payı kabulü ile araştırma evrenini temsil edecek sayıda belirlenmiştir. Her mahallede sistematik tesadüfi örnek seçimi ile belirlenen sayıda bireylerle görüşmeler yapılmıştır.

Adana ilindeki anket uygulamalarında TÜİK Adana İl Müdürlüğü'nden yardım alınmış ve TÜİK'in bölgede kendi saha çalışmalarında görev verdiği anketörlerle çalışılmış ve mahallelerin tercihinde etnik kimlik çeşitliliği gözetilmiştir. Bu noktada mahalleler üç ayrı başlık altında tasnif edilmiştir: Kürt nüfusun yoğun olduğu mahalleler, Türk nüfusun yoğun olduğu mahalleler ve her iki kimliğin yaklaşık oranlarda bulunduğu mahalleler. Çalışma öncesi uygulanacak anket formlarının alanda pilot uygulaması yapılmış, anket formlarında gerekli düzeltmeler sonrasında saha çalışmaları tamamlanmıştır. Adana ilinde 600 kişi ile iki koordinatör ve proje yürütücüsü nezaretinde 20 anketör aracılığıyla 21 günde yapılan anket çalışmasından 30 anket değerlendirmeye alınmamış ve 570 adet anket formu SPSS 16.0 İstatistik programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Adana ilinde etnik kimliğin belirlenmesine ilişkin soru seçeneklerinde bölgede bulunan etnik kimliklerin çoğuna yer verilmiş, ancak bu çalışma kapsamında kendisini Türk ve Kürt olarak tanımlayanların dışında kalanlar (Arap, Çerkez, Ermeni, Süryani vb.) ise "Diğer" başlığı altında toplanmıştır. Oluşturulan kategorilere ait veriler normal dağılım ve homojenlik göstermediği için Ki-Kare Bağımsızlık testi uygulanarak, kişilerin etnik kimlikleri bağımsız değişken, sosyal kaynaşmayı ölçmeyi amaçlayan sorular bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Etnik kimlikleri ile sosyal kaynaşma göstergeleri arasında bağıntı çözümlenmesi yapılmıştır.

1. Çeşitlilik

Çeşitlilik konusunda ana kategoriye etniklik teşkil etmektedir. Bilindiği gibi Adana, Doğu ve Güneydoğu'daki Kürtlerin zorunlu ya da gönüllü olarak yoğun şekilde göç ettiği bir ildir. Çoğunlukla güvenlik ve iř-ekonomik imkânlar

elde etmek amacıyla gerçekleşen ve hemşerilik-akrabalık ilişkilerinin de belirleyici olduğu bu göçlerin başlangıçta Adana'nın sanayi kapasitesi ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Ancak özellikle son yıllardaki göçler en yakın mesafede ve tanıdıkların olmasından daha çok etkilenir görülmektedir. Adana sadece Kürtlerin değil, Arap, Göçmen, Muhacir gibi başka etnik kesimlerin de göç ettiği bir yer olma özelliğini korumaktadır. Bu itibarla Adana kozmopolit bir çevredir ve etniklik dışında dini ve kültürel çeşitlilik de taşımaktadır. Bu çalışmada çeşitlilik etnisite ile sınırlandırılmıştır. Etniklik, "etnik kökeninizi belirtir misiniz?" sorusu kapsamında kişilerin kendilerini nasıl tanımladıkları esas alınarak belirlenmiştir.

2. Bağımlı Değişkenler

Adana ilinde etniklik ve sosyal kaynaşma ilişkisini araştıran bu çalışmada, etniklik bağımsız değişken olarak ele alınmış, 5 farklı değişken ile ilişkisi sorgulanmaktadır. Sosyal kaynaşmaya yönelik farklı yaklaşımlar her ne kadar çok değişik göstergeleri kullansa da, Kürt-Türk sosyal kaynaşması kapsamında yoksulluk, dışlama, ayrımcılık gibi boyutlar dışarıda bırakılarak daha temel olarak görülen göstergelerle sınırlı bir tarama yapılmıştır. Bu değişkenlerden ilk ikisi milli kimlik ile ilgilidir (gurur ve aidiyet duygusu), iki tanesi sosyal/demokratik değerler ve tutumlara (güven, demokrasi ve hoşgörü) ilişkindir ve sonuncusu ise sosyal etkileşim düzeyini evlilik ve akrabalık ile ölçmektedir.

Bir ülkeye ve topluma bağlılık, sosyal kaynaşmanın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bunun bileşenleri olarak aidiyet duygusu ve ulusal gurur sosyal kaynaşmanın ölçülmesinde kullanılan temel ölçütlerden biridir. Aidiyet; algılar, yargılar ve tutumları içeren öznel bir faktördür. Güçlü bir mikro aidiyet duygusunun varlığı, grupların birbirlerini mikro/alt kimlikleri ile tanımlayıp, kendilerini bir diğerinden uzak hissetmeleri, sosyal kaynaşmanın sorunlu ve toplumsal kutuplaşmanın yüksek olduğu toplumlarda gözlenmektedir. Aidiyet duygusu çok kültürlülüğe bakış, güven, toplumsal kurumlara katılım, ortak değerler ve normlar ile gelecekte beklenenlerle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Ancak aidiyet sorgulamasında asli gösterge bir etnik gruba üyelik ve bundan duyulan gurur ile vatandaşlık ve ortak değerler algısına dayanmaktadır. Değişik etnik kimliklerin bir arada yaşadığı toplumların ulusal sınırlar içerisinde bir üst kimliğe kendisini ait hissetmesi ve kendisini o ülkenin bir vatandaşı ve parçası görmesi, o ülkede var olan sosyal kaynaşmışlığın gücünün ve yoğunluğunun bir göstergesidir.

1. **Gurur:** Bir ülkenin vatandaşı olmaktan duyulan gurur sosyal kaynaşmanın önemli bir göstergesidir. Bu çalışmada yüksek ulusal gururun etnik ve dini kimlikler arası kaynaşmanın da önemli bir göstergesi olduğu düşünülmektedir. Burada "En çok hangi özelliğiniz ile gurur duyarsınız" sorusu sorulmuş ve katılımcılardan "etnik/dini kökenimle", "Türk milletinin parçası olmakla" ve "T.C vatandaşı olmakla" şeklinde verilen cevaplardan birini seçmeleri istenmiştir.
2. **Aidiyet Duygusu:** Aidiyet duygusu gururdan daha karmaşık bir tutumdur ve sadece yere ilişkin değil o yerde yaşayan insanları ne derece kabullendiği/ne

derece onlarca kabullenildiğini de ölçmektedir. Burada katılımcıların “T.C. Vatandaşlığı sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna, çok önemli, önemli, ne önemli ne önemsiz, önemsiz ve çok önemsiz seçeneklerinden biri ile cevap vermeleri istenmiştir. Buna paralel olarak “Türkiye’de etnik/dini kesimleri bir arada tutan en önemli bağ nedir?” sorusu sorulmuş ve katılımcılardan ‘laiklik, demokrasi, dil, dini inançlar, milli ve kültürel değerler, ortak tarihi geçmiş, T.C. vatandaşlığı ve vatan’ seçeneklerinden birini seçmeleri istenmiştir. Ayrıca “Türkiye’de 1. Sınıf etnik bir kesimin var olduğuna ne derece inandıkları” ve ne kadar önyargıya muhatap oldukları da belirlenmeye çalışılmıştır.

3. **Güven:** Burada sosyal sermaye literatüründe önemli bir yer tutan “güven” kavramı, “Kürtlere ve Türklere ne kadar güvenirsiniz?” şeklinde bir ifade ile katılımcılara sorulmuş ve etnik kesimlerin birbirlerine ne kadar güvendikleri ölçümlenmiştir.
4. **Demokratik/Sosyal Değerler:** Burada etnik kesimlerin genel olarak hak ve sorumlulukları herkes için değerlendirip, değerlendirmedikleri, ayrılıkçı eğilimin ne düzeyde olduğu ve hoşgörü konusundaki değerlendirmeleri ölçümlenmeye çalışılmış ve bu amaçla üç soru sorulmuştur;
 - a. “Burası hepimizin vatanı, herkesin hak ve sorumlulukları var.” düşüncesine ne oranda katılırsınız?
 - b. “Her halk kendi kendini yönetmelidir.” fikrine ne oranda katılırsınız?
 - c. “Aşağıdaki kesimlerden hangilerinin komşunuz olmasını istemezsiniz?” (Başka dinden olanlar, başka ırktan olanlar, başka mezhepten olanlar, eşcinseller, fiziksel ve zihinsel engelliler, sabıkalılar arasından seçim yapmaları istendi.)
5. **Sosyal Etkileşim/Ağlar:** Sosyal ağlara katılım yine sosyal sermaye literatüründe önem verilen bileşenlerden biridir ve farklı etnik topluluklar arasında köprü kurucu bir işlev üstlenmektedir. Sosyal ağlar formel ya da enformel ilişkilerin tümünü kapsasa da, burada etkileşimin en son noktası olarak değerlendirilen “evlilik ve akrabalık kurma” olgusu sorgulanmaktadır. Farklı gruplar arası evlilikler, sosyal etkileşimin sıklığını ve kesimlerin birbirini ne derece kabul ettiklerini göstermektedir. Bu itibarla özellikle araştırmaya katılanların kendilerinden farklı olanlarla “evlilik ve akrabalık kurma isteği” ölçümlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda “kız ve erkek çocuklarının evleneceği kişilerde hangi özelliğe öncelik ve önem verecekleri” ve “Akrabalarınız arasında başka etnik/dini kökenden olanlar var mı?” sorularına cevap aranmıştır.

III. ARAŞTIRMA BULGULARI

A. GURUR

Etnik kimlik ile gurur duyulan nitelikler arasında anlamlı bir bağlantı bulunmaktadır (Tablo 1). Bu soruya verilen cevaplarda Kürtlerin en çok dini kimliği ile gurur duyduğu (%61,1) görülmektedir.

Tablo 1: Etnik Köken * Aşağıda Özelliklerinizden Öncelikle Hangisi ile Daha Çok Gurur Duyarsınız? (%)

	Etnik Kökenimle	Türk Milletinin mensubu olmakla	T.C. Vatandaşı olmakla	Dini Kimliğimle	Toplam
Türk	3,6	24,7	28,9	42,8	100
Kürt	21,9	6,6	10,4	61,1	100
Diğer	12,5	23,9	25,0	38,6	100
Toplam	14,2	15,4	18,9	51,4	100

p<0,05 sd:6 X²:90,64

T.C. vatandaşı olmakla en çok gurur duyan kesim olarak Türkler (%28,9) dikkat çekmektedir. Ayrıca Türk Milletinin mensubu olmakla gurur duyma oranı da Türklerde yüksektir. Türk milletinin etnik bir kategoriye gösterip göstermediği tartışmalı olmakla birlikte, doğrudan etnik köken seçeneği sunulduğu halde bu şıkka yönelmesi araştırmaya katılan Türkler için “Türk Milleti”nin bir milli kimlik olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Türklerin dini kimliği ile gurur duyma düzeyi Kürtlerden daha düşük olsa da, gurur duyduğu seçenekler arasında en yüksek oranı oluşturmaktadır. Kürtlere bakıldığında ise beşte birinin kendisini etnik kimliği ile tanımlayıp, en çok etnik kökeni ile gurur duydukları, beşte üçünün en çok dini kimliği ile gurur duyduğu, beşte birinin ise Kürt etnik aidiyetini bir kenara ittiği görülmektedir. Bu sonuçlar esasen tarihsel tecrübeyle paralellik göstermektedir. Şöyle ki, Osmanlı’da Kürtler bağımsız bir Kürt varlığının parçası olmak yerine Müslüman bir İmparatorluğun unsuru sayılmayı her zaman önemsemiştir. Halifeye bağlı Kürt beyleri meşruiyet zeminini dinden elde etmiştir (Heper 2008:78). Kürt etnisitesi için dini kimliğin taşıdığı önemi koruması yanı sıra Dahl’ın (1961:34) etnik asimilasyon modeline göre bu tablodan çıkarılabilecek bir sonuç da Kürtler arasında belli düzeyde asimilasyonun gerçekleşmiş olduğudur. Kendisini Türk Milletinin parçası olarak gören Kürtlerin varlığı bu açıdan önemlidir. Ayrıca gelir arttıkça etnik kimlikle gurur duyma oranı azalmaktadır. Bu durumun göstergesi olarak hanenin aylık geliri ile gurur duyulan olgular arasında yapılan bağıntı çözümlemesinde, bu iki değişken arasında anlamlı bir bağıntı bulunmaktadır. Aylık gelir arttıkça etnik kimlikle gurur duyma oranı düşmektedir: Etnik kimliği ile gurur duyan Kürtlerin %44,8’inin aylık geliri 0-600 TL. arasında iken, aylık gelir 1200 TL üzerinde olan Kürtlerin etnik kimlikleri ile gurur duyma oranı %16,0 düzeyindedir.

B. AİDİYET

Etnik kimlik ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayı kişinin kendisi için önemli görmesi oranları arasında anlamlı bir bağıntı olduğu görülmektedir (Tablo 2). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak Türkler için %84 gibi yüksek bir oranla çok önemli iken Kürtlerin oranı %25,7 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık Kürt

kökenlilerin %58'i vatandaşlığı "önemli" olarak değerlendirmektedir. Burada Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını önemsiz ve çok önemsiz gören kesimlerin Kürt etnik kökenlilerde daha yüksek olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir (%15,3). Türklerde bu oran %3,1'dir.

Tablo 2: Etnik Köken * Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olmak Sizin İçin Ne Kadar Önemli? (%)

	Çok önemli	Önemli	Ne önemli Ne Önemsiz	Önemsiz	Çok önemsiz	Toplam
Türk	84,0	11,3	1,5	2,6	0,5	100,0
Kürt	25,7	58,0	1,0	10,4	4,9	100,0
Diğer	61,4	27,3	3,4	5,7	2,3	100,0
Toplam	51,1	37,4	1,6	7,0	3,0	100,0

p<0,05 sd:8 X²:170,11

Bu konudaki sonuçlar "bir arada yaşamayı sağlayan değerlerin" sorgulandığı aşağıdaki soru ile birlikte ele alındığında; birlikte yaşama isteği ve iradesi gönüllü ve iradi bir seçim olarak şekillenmiş, Kürt ve Türk kesimlerin bir yandan daha düşük düzeyde de olsa ortak vatandaşlık değerlerini paylaştıkları, diğer yandan ise "kültürel millet" özelliği gösterdikleri görülmektedir. Kültürel millet; ortak geçmiş, coğrafya, ortak din, tarih ve geleneğe dayanmaktadır.

Tablo 3 bir bütün olarak değerlendirdiğinde Türkiye'de yaşayan tüm etnik kesimleri bir arada tutan olgu olarak dini inanç ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç oldukça anlamlıdır ve devletlû düşünce ile paralellik arz etmektedir. Nitekim 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesine kadar resmen, bu tarihten sonra gayri resmi olarak dinin Türkiye'deki bireyler arasında başlıca bağ olduğu düşünülmüştür (Heper 2008: 17). Her ne kadar uygulamalar zaman zaman sapma gösterse de, din olgusunun taşıdığı önem hatta kendisini dinin devletçe düzenlenmesinde ve bu yöndeki kurumsallaşmada da göstermiştir.

Bununla birlikte ortak geçmişin (Türk ve Kürtlerde %26,8 ve 19,1), milli ve kültürel değerlerin (Türk ve Kürtlerde sırasıyla 15,5 ve 18,8) kesimleri bir arada tutan diğer kaynaştırma unsurları olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu inanın ülkede yaygın olarak kabul edilen İslam dininin özelliğinden de kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3: Etnik Köken * Sizce, Türkiye'de Yaşayan Farklı Etnik Grupları Bir Arada Tutan En Önemli Bağ Nedir? (%)

	Türk	Kürt	Diğer	Toplam
Laiklik	3,1	1,7	8,0	3,2
Demokrasi	5,2	6,6	6,8	6,1
Dil	2,6	3,8	3,4	3,3
Dini inanç	28,4	36,8	25,0	32,1
Milli-Kültürel Değerler	15,5	18,8	6,8	15,8
Ortak Tarihi Geçmiş	26,8	19,1	19,3	21,8
T.C. Vatandaşlığı	9,8	6,6	5,7	7,5
Vatan	7,7	5,9	20,5	8,8
Diğer	1,0	0,7	4,5	1,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

p<0,05 sd:16 X²:49,12

Nitekim Heper (2008:45) Anadolu İslamı'nın terkinde bulunan Mevlevilik, İbn-ul Arabîlik ve Bektaşîliğin toplumsal ve kültürel yaşama büyük etki yaptığından ve hoşgörüyü yaydığından bahsetmektedir.

Ortaya çıkan oranlarda etnik kimlik ile Türkiye'de birinci sınıf, etnik bir kesimin olduğu inancı arasında anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. (Tablo 4).

Tablo 4: Etnik Köken * Türkiye'de Birinci Sınıf bir Etnik Kesimin Var Olduğuna İnanıyor musunuz? (%)

	Yok/Herkes eşit vatandaş	Var	Toplam
Türk	91,2	8,8	100,0
Kürt	80,2	19,8	100,0
Diğer	71,6	28,4	100,0
Toplam	82,6	17,4	100,0

p<0,05 sd:2 X²:18,66

Kürtler Türklere oranla (%19,8) daha fazla böyle bir sınıfın varlığına inanmaktadırlar. Diğer etnik kimlikten olan kişiler ise daha yüksek oranda (%28,4) bu inancı taşımaktadırlar. Bu verilerin ışığında, Kürt ve Türk kesimlerin büyük çoğunlukla gerek kendilerini gerekse başka etnik kesimleri "1.sınıf" olarak görmedikleri söylenebilir. Özellikle "Türklerin kendilerini birinci sınıf" gördükleri ve diğer etnik kesimleri dışladıkları gibi siyasal söylemlerin her iki etnik kesimin de bu noktadaki inançlarını yansıtmadığı görülmektedir. Bununla beraber sistemin etnik bir hiyerarşiye dayandığı fikrine katılanların oranı toplam araştırmaya katılanların yaklaşık beşte biridir (%17,4) (Tablo 4). Bu oranın ağırlığını Kürt ve Türk etnik kimliğinin dışında kalan kesimlerin oluşturduğu görülmektedir. Birinci sınıf etnik kesim olduğuna inanan Türklerin bu inançları, ya Türk milliyetçiliği tutumunun bir yansıması olarak Türklerin "1.sınıf" olduğunun bir ifadesi ya da özellikle sosyo ekonomik bir değerlendirme ile ekonomik kaynaklardan ve devlet

imkânlarından daha fazla faydalandıklarını düşündükleri kesimlere işaret etmektedir. Neticede Türk milliyetçiliğinde ırkçı bir damar var olsa da cılız kalmıştır. Türk milliyetçiliğinde Kürt karşıtlığı hiçbir zaman başat olmamıştır. Alanda yapılan araştırma ve derinlemesine görüşmelerden de bazı katılımcıların “1.sınıf” kavramının içeriğini etnik temellerden çok ekonomik kaynaklardan faydalanma ve sahip olunan yaşam standartlarının yüksekliğinden hareketle doldurdukları görülmüştür.

Öte yandan etnik kimlik ile “Türkiye’de etnik bir sorun olmadığı” ifadesi arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir (Tablo 5). Türklerin yarıya yakını (%44,3), Kürtlerin ise %66,3’ü ülkede etnik bir sorunun bulunduğunu ifade etmektedirler. Burada dikkat çeken bir diğer önemli nokta da bu iki etnik kimlik dışında kalan etnik kimliklerin etnik bir sorun olmadığı yargısına daha fazla katıldıklarıdır (%38,6). Bu çerçevede etnik bir sorun bulunduğu kanaatinin yaygın olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bir adım daha ileri gidip sorunun adı “Kürt sorunu” olarak konulup, nedenleri sorgulandığında; sorun bir Kürt-Türk çatışması temelinde tanımlanmamaktadır. Aksine hem Kürtler (%55,6) hem de Türkler açısından (%47,9) geri kalmışlık ve sosyo-ekonomik nedenler birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 5: Etnik Köken * "Türkiye’de Etnik Bir Sorun Yok" Düşüncesine Ne Oranda Katılırsınız?(%)

	Tamamen katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Türk	26,8	28,9	44,3	100,0
Kürt	18,8	14,9	66,3	100,0
Diğer	38,6	27,3	34,1	100,0
Toplam	24,6	21,6	53,9	100,0

p<0,05 sd:4 X²:41,40

Kürtlerin beşte biri için ikinci sırada “devlet politikaları ve ayrımcılık” yer alırken, Türklerde “yabancı güçlerin kışkırtması” ikinci neden olarak görülmektedir. Türkler üçüncü sırada sorunun kaynağını “PKK terörü” olarak isimlendirilirken, Kürt ayrılıkçılığı yani ayrı devlet kurma isteği her iki kesimin algısında en sonlarda yer almakta; Türklerin %7,2’si Kürtlerin %5,6’sı bu ayrılıkçı talebi sorunun kaynağı olarak görmektedir.

Türk ve Kürt kimlikleri arasında güven ya da komşuluk kurmak bakımından bir sorun görülme de, “diğerinin” kendi etnik grubu hakkında olumsuz bir yargıya sahip olduklarına ilişkin kanaat yaygın gözükmektedir (Tablo 6). Diğer bir deyişle “grup aidiyetleri” kendilerine hatırlatıldığında (“Sizler hakkında”), diğerlerinin kendilerine yönelik olumsuz yargılara sahip olduklarını “hiçbir zaman” düşünmeyenler, Kürtlerin yaklaşık beşte biridir.

Tablo 62: Etnik Kimlik * Toplumun Diğer Kesimlerinin Sizler Hakkında Olumsuz Yargılara Sahip Olduklarını Ne Sıklıkla Düşünüyorsunuz? (%)

	Her zaman	Çoğu zaman	Ara sıra	Bazen	Hiçbir zaman	Toplam
Kürt	6,6	28,1	27,4	15,3	22,6	100,0
Türk	2,1	1,5	1,5	3,6	91,2	100,0
Diğer	6,8	9,1	9,1	12,5	62,5	100,0
Toplam	5,1	16,1	15,8	10,9	52,1	100,0

p<0,05

sd:8

X²:2,33

Geri kalanlar kendilerine olumsuz yargı beslendiğini düşünmektedirler. Bu olumsuz yargının içeriği bu araştırma kapsamında sorgulanmasa da, birçok başka araştırmada Kürtler için “cahillik, taşralılık, tembellik, işgalcilik” gibi nitelikler yakıştırıldığı bilinmektedir⁴. Kürtlere ilişkin uygarlaşmamış imgesi olduğu, disiplinden yoksun oldukları, kaçakçılık ve eşkıyalık yaptıkları gibi olumsuz yargılar Osmanlılarda da mevcuttur (Heper 2008:83).

C. ETNİK KİMLİKLER ARASI GÜVEN

Etnik kimliklerden Türkler ile Kürtler arasındaki güven düzeyinin belirlenmesi amacıyla sorulan sorudan elde edilen veriler, etnik kimlik ile bu kimliklerin birbirlerine güvenleri arasında anlamlı bir bağıntı olduğunu göstermektedir. Kürtlere hiçbir zaman güvenmediğini ifade edenlerin toplam oranı %10,2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 7:Etnik Köken * Kürtlere Ne Kadar Güveniyorsunuz?(%)

	Çok fazla	Fazla	Normal	Az	Hiçbir zaman	Toplam
Türk	2,6	5,2	70,6	7,2	14,4	100
Kürt	6,6	19,8	65,3	4,2	4,2	100
Diğer	4,5	10,2	54,5	10,2	20,5	100
Toplam	4,9	13,3	65,4	6,1	10,2	100

p<0,05

sd:8

X²:53,01

Türklerin %14,4’ü, Kürtlerin %4,2’si, diğer etnik kesimlerin %20,5’i Kürtlere hiçbir zaman güvenmediklerini ifade etmişlerdir (Tablo 7). Toplumsal

planda genel olarak güvenin düşük olduğu söylenebilir ancak özel anlamda etnik kimlikler arası güvenin “normal” düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Etnik kimlikten daha çok tanıdıklık ve din kaynaştırıcı ve güveni kuran faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Yine arkadaşlık, komşuluk ve aile bağlarının sosyal sermayenin temelinde yer aldığı gözükmektedir. Ancak aile dışı alana geçildiğinde etniklikten etkilenen bir sosyal sermayenin mevcut olmadığı söylenebilecektir.

Tablo 8:Etnik Köken * Türklere Ne Kadar Güveniyorsunuz?(%)

	Çok fazla	Fazla	Normal	Az	Hiçbir zaman	Toplam
Türk	16,0	12,9	68,0	1,0	2,1	100
Kürt	6,6	11,5	77,8	3,5	0,7	100
Diğer	18,2	17,0	56,8	4,5	3,4	100
Toplam	11,6	12,8	71,2	2,8	1,6	100

p<0,05 sd:8 X²:26,11

Türklere olan güvenin tespitine yönelik sorunun cevaplarında Türklerin, Türklere hiçbir zaman güvenmeyenler arasında da Kürtlerden daha yüksek bir oranda (%2,1) yer aldıkları görülmektedir (Tablo 8). Kürtlerin kendi etnik gruplarındaki kimselere güveni yüksek çıkmamakta, aksine Türklere daha çok güvenmektedirler. Türklerin ise yaklaşık üçte biri kendi etnik grubuna güvenirken, Kürtlere daha güvensiz durumdadırlar.

Diğer değişkenlerden elde edilen verilerle birlikte düşünüldüğünde burada ortaya çıkan güvensizliğin etnik kimliklerin birbirine güvensizliğinden çok toplum genelinde yaygın olduğu düşünülen bir güvensizlik olarak değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir.

D. DEMOKRATİK/SOSYAL DEĞERLER

Burada genel olarak kesimlerin birlikte yaşama iradesi ve isteğinin dayandığı değerler alanı sınırlı şekilde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, ilk soruda “ortak vatan” anlayışının içeriği sadece haklar değil, birlikte yaşamının diğer bir ilkesi olan sorumluluklara da vurgu yapılarak sorgulanmıştır.

Türkiye'nin ortak vatan olarak görülmesi ve ülkede herkesin hak ve yerine getirmesi gereken sorumlulukları olduğu düşüncesini tüm etnik kimliklerin yüksek oranda kabul ettikleri belirlenmiştir. Diğer sorularla birlikte düşünüldüğünde bir çelişki gibi gözükse de bu durumun bir çelişki olmadığı, aslında sistemin işleyişi ile ilgili bir sorunun göstergesi olarak değerlendirmenin daha doğru olduğu düşünülmektedir. Zira sistemin temelinde yer alan laiklik ve demokrasi gibi değerler hem Türk hem de Kürtler için birincil “birleştirici ve bir arada tutucu” değerler olarak görülmemektedir. Kürtler devlet ve devlet politikalarına ilişkin sorunları etnik sorunun kökeninde görmektedir. Ayrılma talebinde olan kesim

dışında etnik sorunu “ortak vatan, eşit hak ve sorumluluk” içerisinde çözmeyi önermektedirler. Neticede, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın Kürtler için de yüksek oranda önemli görülmesi ancak T.C. vatandaşı olmakla gurur duymanın düşük kalması bunu teyit etmektedir.

Tablo 9: Etnik Köken * "Burası Hepimizin Vatanı, Herkesin Hak ve Sorumlulukları Var." Düşüncesine Ne Oranda Katılırsınız? (%)

	Tamamen katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Türk	92,3	6,2	1,5	100,0
Kürt	91,0	4,5	4,5	100,0
Diğer	81,8	10,2	8,0	100,0
Toplam	90,0	6,0	4,0	100,0

p<0,05 sd:4 X²:11,00

“Ortak vatan” algısının bir yansıması olabilecek aşağıdaki Tablo 10 değerleri de ki; etnik kimliklerin, “ayrı bir vatan üzerinde ayrı bir yönetim” beklentileri/istekleri içerisinde olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 10: Etnik Köken * "Her Halk Kendi Kendini Yönetmelidir." Fikrine Ne Oranda Katılırsınız? (%)

	Tamamen katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Türk	6,7	4,6	88,7	100,0
Kürt	6,6	9,4	84,0	100,0
Diğer	13,6	21,6	64,8	100,0
Toplam	7,7	9,6	82,6	100,0

p<0,05 sd:4 X²:27,11

“Ayrılma” gibi bir talep araştırmaya katılan etnik kimlik mensuplarının çoğunlukla kabul ettiği bir olgu değildir. “Her halkın kendisini yönetmesi gerektiği” fikrine Türklerle, Kürtler yaklaşık oranlarla (%88,7-%84) katılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 10). Kısmen veya tamamen katılanlar ise Kürtler’de %16 düzeyindedir ki bu oran etnik kimliği ile gurur duyan Kürtlerin oranından düşüktür.

Burada sorgulanan diğer bir husus etnik kimlikler arası hoşgörü düzeyidir ve bu da katılımcıların komşu olmayı isteyip istemedikleri sorgulanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Komşuluk ilişkilerinin oluşumunu sağlayan bir dizi sosyo-ekonomik kaynak vardır. Kişilerin mensubu oldukları etnik kimlik, inançları, siyasal görüşleri, yaşam biçimleri ve değerleri gibi olgular komşuluk ilişkilerinin oluşumunda ve devam ettirilmesinde etkili olmaktadır. Bu olguların paylaşım

yoğunluğu birlikteliğin sürekliliğini sağlayacak yeni değerlerin oluşumuna da kaynaklık etmektedir.

Hoşgörü bağlamında etnik kimlik ile komşuluk ilişkisi kurulmak istenmeyen kesimler arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir (Tablo 11). Bu çalışma kapsamında yer alan tüm etnik kimlikler yüksek oranda kendilerine komşu olarak eşcinselleri kabul etmedikleri (%75,3), komşu olarak istenmeyenlerin ikinci sırasında %17,4 ile sabıkalıların olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11: Etnik Köken * Aşağıdaki Kesimlerden Hangilerinin Komşunuz Olmasını İstemezsiniz?(%)

	Başka din	Başka ırk	Başka mezhep	Eşcinseller	Fiziksel ve zihinsel engelliler	Sabıkalılar	
Türk	2,1	1,5	2,6	63,9	2,6	27,3	100
Kürt	2,4	1,0	1,4	82,6	1,4	11,1	100
Diğer	1,1	3,4	2,3	76,1	1,1	15,9	100
Toplam	2,1	1,6	1,9	75,3	1,8	17,4	100

$p < 0,05$ $sd: 10$ $X^2: 28,07$

Bu kapsamda ırk/mezhep ya da din farklılıklarına hoşgörü ile bakıldığı, komşuluk ilişkileri geliştirildiği, ancak bu hoşgörünün eşcinsellik ve sabıkalılara karşı gösterilmediği görülmektedir (Tablo 11).

E. SOSYAL ETKİLEŞİM/AĞLAR

Etnik kimlileri bir arada tutan harç olarak öne çıkan dini değerlerin, kişilerin komşuluk ilişkileri ve evlilik ilişkileri kurmalarında da önemli bir referans olduğu görülmektedir. Tüm etnik kimliklerde geçerliliği görülen bu olgunun etnik kimlikler arasında köprü kurucu sermaye olarak etkin rol üstlendiği anlaşılmaktadır.

Araştırmada etnik kimlik ile akrabalık oluşturmak arasında anlamlı bir bağıntı bulunduğu belirlenmiştir (Tablo 12-13).

Kişilerin evliliklerinde etnik kimliklerini esas almadıkları, bunun yerine dini inanç ve tanıdıklık faktörlerinin belirleyici olduğu görülmektedir (Tablo 12). Zira “Toplumdaki değer yapısını ve hiyerarşisini de önemli ölçüde belirleyen din kontrol ve denetleme işlevinin” yanı sıra “birleştirici bir işleve de sahiptir” (Gündüz ve Gündüz 2007:256). Araştırma ile dinin bu işlevselliğinin etnik kimlikler arasındaki evliliklerde de geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Burada kız ve erkek çocukları arasında bir ayrım göze çarpsa da, diğer bir ifadeyle tanıdık (akraba-komşu olması) veya aynı etnik kökenden olmak kız çocukları için daha hassasiyet gösterilen bir durum olsa da, aynı dini inançtan olmak ağırlıklı bir kriter olarak önceliğini korumaktadır (Tablo 13).

Tablo 32: Etnik Köken * Kız Çocuğunuzun Evleneceği Kişinin Hangi Özelliğine Öncelik ve Önem Verirsiniz? (%)

	Akraba olması	Komşu olması	Aynı dini inanç	Aynı etnik köken	Aynı mezhep	Aynı siyasi görüş	Toplam
Türk	7,2	5,2	78,9	5,2	2,6	1,0	100,0
Kürt	20,8	5,6	59,7	11,1	2,1	0,7	100,0
Diğer	12,5	9,1	69,3	5,7	3,4	0,0	100,0
Toplam	14,9	6,0	67,7	8,2	2,5	0,7	100,0

$p < 0,05$ $sd:10$ $X^2:30,10$

Kız çocuklarının evliliğinde seçilecek eşin aynı etnik kimlikten olması tercihinde kültürel değerlerin aynı olmasının belirleyici faktörlerden biri olduğu söylenebilir ki, böyle bir beklentinin adet, gelenek ve göreneklerin farklı olduğu hemen her toplumsal kesimde de görülebilecektir. Bunda kız çocuklarının farklı kültürel değerler, adet, gelenek ve göreneklere uyum zorluğu çekeceği düşüncesinin hâkim olduğu düşünülebilecektir.

Tablo 134: Etnik Köken * Erkek Çocuğunuzun Evleneceği Kişinin Hangi Özelliğine Öncelik ve Önem Verirsiniz? (%)

	Akraba olması	Komşu olması	Aynı dini inanç	Aynı etnik köken	Aynı mezhep	Aynı siyasi görüş	Toplam
Türk	4,6	6,2	80,9	4,1	3,6	0,5	100,0
Kürt	17,0	5,6	66,3	9,4	1,4	0,3	100,0
Diğer	11,4	11,4	67,0	2,3	3,4	4,5	100,0
Toplam	11,9	6,7	71,4	6,5	2,5	1,1	100,0

$p < 0,05$ $sd:10$ $X^2:44,74$

Aynı yaklaşımın erkek çocukların eş seçiminde olmadığı görülmektedir. Esasen eş tercihlerinde etnisite farklılığına çok önem atfedilmediği, Türk ve Kürt evliliklerine önyargılı bakılmadığı, etnik kimlikler arası karşılıklı evliliklerin gruplar arasında sosyal mesafeleri önemli ölçüde azalttığı ve hatta sosyal kaynaşmanın en son test noktası olarak görüldüğü bilinmektedir (Song 2009: 331).

Karşılıklı evlilikler üzerine yapılan araştırmalar endogaminin (aynı grup içinde evlilik) ve homogaminin (benzer sosyo-ekonomik statü ve eğitim seviyesi olan kişiler arası evlilik) ağırlıklı eğilim olduğunu göstermektedir. Yapılan bir araştırmada Türk ve Kürtlerde 1960-90 arası dönemde kendi etnik grubu ile evlenmenin azaldığı bulunmuştur. Birçok etnik kimlikler arası evlilik Kürt erkekler- Türk kadınlar arasındadır. Özellikle büyükşehirlerde, yani kendi etnik grubunun daha küçük olduğu yerlerde evlilikler yapılmaktadır (Hoşgör ve Smits 2002:417). Adana örneğinde de genel eğilim böyle olmakla birlikte, evlenilecek kişinin aynı etnik kökene sahip olması araştırmaya katılan Türklerde ve Kürtlerde

düşük düzeyde aranan bir nitelik olarak belirlenmiştir. Bu oranlar her iki kesimin de çeşitliliğe açık olduğunu, en azından ırki önyargılar bakımından göstermektedir. Kamusal alanda ırkçı hoşgörüsüzlük yükselmiş ve belli bir meşruiyet zemini elde etmeye başlamış olsa da etnik kimliklerin birbirleriyle evlenmeye yönelik açık bir hoşgörüsü bulunmakta, Kürt ve Türklerin sosyal değerler alanına henüz bir olumsuzluğun yansımadağı görülmektedir.

Etnik kimlik ile akrabalar arasında başka etnik/dini kimlikten kişilerin olması arasında anlamlı bir bağıntı belirlenememekle birlikte, araştırmaya katılan Türklerin ve Kürtlerin üçte birinin ailesinde farklı etnik ve dini kökenden olanların bulunduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Farklı etnik ve dini birçok kimliği bünyesinde bulunduran Türkiye’de son yıllarda sorgulanmaya başlayan önemli konulardan biri de bu kesimler arasındaki sosyal kaynaşma düzeyi ve bunun temel (tarihsel, sosyolojik, psikolojik, kültürel vs.) dinamikleridir. Kesimleri bir arada tutan sosyal sermaye unsurlarının neler olduğu ve bunların ne şekilde üretildiği de yine benzer çalışmalara konu olmaktadır.

Bu bağlamda Adana ilinde gerçekleştirilen alan araştırması verilerinin analizinde öne çıkan en önemli olgu, toplumsal kesimleri bir arada tutan sosyal kaynaşma unsurunun ortak dini inançlar olduğudur. Bununla birlikte ortak geçmişin, milli ve kültürel değerlerin kesimleri bir arada tutan diğer kaynaştırma unsurları olarak görüldüğü söylenebilir. Özellikle araştırmaya katılan Kürtlerin sosyal, ekonomik, kültürel hak taleplerinin muhatabı olarak Türkleri görmemesi bunun yerine sistemin kendilerini algılayış ve işleyiş mekanizmalarındaki olumsuzluklara ve devlet politikalarına işaret etmeleri Kürtlerin “Türkleri” kendilerinin ötekisi olarak görmediklerine dikkat çekmektedir. Easton’dan yararlanırsak Kürtlerin özellikle rejime yönelik ciddi sorunlar yaşadığı, kendilerine kurumsal ayrımcılık yapıldığını, siyasal sisteme yönelik sosyo-ekonomik taleplerinin karşılanmadığını düşündükleri görülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de 1.sınıf bir etnik kesimin varlığına olan inancın Türklere oranla Kürtlerde yüksek çıkması ırkçılık boyutunda bir değerlendirmeden çok, sosyo-ekonomik kaynaklardan ve fırsatlardan yaralanmadaki eşitsizliğe ve ayrımcılığa yapılan bir vurgu olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde Türklerin ulusal ve etnik gurur sorgulamaları da “Türk’ün” etnik temelde çok da algılanmadığını göstermektedir. Ayrıca, tarafların karşılıklı güven düzeylerinin ölçümlendiği sorulardan elde edilen veriler etnik temelli bir güvensizlikten çok toplumda yaygın “genel güvensizliği” göstermektedir. Diğer deyişle güvensizlik etnisiteden bağımsız yaşanmaktadır. Benzer şekilde komşuluk ilişkisi tesis etmek bakımından da etnisite farklılığı etkili olmamaktadır. Sosyoloji literatüründe karşılıklı evliliklerin şiddet içeren çelişkileri azaltacağı ve toplumun sosyal kaynaşmasını artıracığı kabul görmektedir. Etnik gruplar arası mahrem mesafe yok ise yani evlilik/akrabalık ilişkisi kuruluyorsa diğer türden ilişkilerin kurulacağı da açıktır

(Smits 2010: 419). Araştırmada kız ve erkek çocuklarının evliliklerinde etnik kimlikleri esas almadıkları, bunun yerine dini inanç ve tanıdıklık faktörlerinin belirleyici olduğunu ve etnik akrabalık kurmak konusunda önyargı taşınmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda her iki kesimin akrabaları arasında farklı etnik kimlikten olanların yükseklığı ve evlilik ilişkisinde etnik kökenin asli belirleyici olmaması, insani sermayenin artması, şehirleşme gibi süreçlerle karşılıklı evliliklerin devam edeceği konusunda olumlu bir tablo sunmaktadır.

Türk ve Kürt kimlikleri arasında güven ya da komşuluk/akrabalık kurmak bakımından bir sorun görülmesi de, “diğerin” kendi etnik grubu hakkında olumsuz bir yargıya sahip olduklarına ilişkin bir kanaat yaygın gözükmektedir. Bu kanaatin hem içeriği hem de nedenlerinin ayrıca irdelenmesi gereği vardır.

Adana gibi özellikle ülkenin Kürt yoğun bölgelerinden göç alan büyük kentlerinde etnik bir yoğunlaşma gözlenirse de, bu makale kapsamında değerlendirilmeyen başkaca soruların cevaplarında etnik bir içe kapanma/bir gettolaşmanın oluşmadığı anlaşılmaktadır. Diğer deyişle sosyal kaynaşma vasat ve kanalları açık durumdadır. Araştırma özellikle ekonomik imkânsızlıkların ve daha önce buraya yerleşmiş akraba ve tanıdıkların sağladığı dayanışmanın yerleşim yeri seçiminde belirleyici olduğunu göstermektedir. Kürt yoğun mahallelerde yaşayanların kendilerini toplumun geri kalanından ya da Türklere özellikle ayırtmadıkları (self segregating) ve evlilik/akrabalık/komşuluk ilişkisi kurmak suretiyle etkileşimlerini sürdürdükleri tespit edilmektedir. Üstelik imkan olması halinde daha konforlu, güvenli yerlere göç etme eğilimi de yüksektir. Ancak her iki kimliğin eşit oranda birlikte yaşadıkları mahallelerde sosyal sermayenin daha yüksek çıktığı da bilinmektedir (Duman ve Alacahan: 2010: 194). Öte yandan 1999’den itibaren seçim sonuçları dikkate alındığında Kürt yoğun ve Türk yoğun mahallelerde siyasal alanda meydana gelen milliyetçi kutuplaşmanın diyalektik olarak izdüşümleri de etnik yoğunluğun bulunduğu mahallelerde okunabilmektedir. Bu itibarla konut bölgelerinde çeşitliliğin korunması, konut ve eğitim (okul kayıtlarında ikamet bölgelerinin gözden geçirilmesi vb. dahil) politikalarının bu hususları dikkate alarak tanzim edilmesi ve sivil/kurumsal etkileşim ortam ve kanallarının genişletilmesi önem taşır gözükmektedir.

Dahl’ın etnik asimilasyon modeli kapsamında araştırma sonuçlarına bakıldığında Kürtler arasında belli düzeyde asimilasyonun gerçekleştiği tespiti yapılabilmektedir. İkinci değerlendirme, Kürtlerin sosyo-ekonomik statü ve politik etki bakımından çeşitlendiği ve bu çeşitlilik arttıkça da etnik kimlik vurgusunun ve etnik siyasetin azalmasının muhtemel olduğudur. Etnik grubun sosyo-ekonomik statüsü ile siyasal davranışı arasında ilişki kuran Dahl’a göre etnik gruplar üç aşamalı politik asimilasyon yaşarlar (Dahl 1961: 34-35). Birinci aşamada etnik grup üyeleri politik ve sosyal olarak düşük statü, gelir ve etkiye sahiptirler. Bu benzerlikler etnik temelli bir kimlik üretir ve politik tutum ve oylamada türdeşlik oluşturur. Politik yönde türdeşlik sosyo-ekonomik türdeşliğin sonucudur. İkinci aşamada etnik grup sosyo-ekonomik olarak çeşitlenir. Yüksek gelirli olanlar daha çok politik etki kazanır. Bu, etnik birliği, kaynaşmayı zayıflatır ama yok etmez. Bu

aşamada etnik grup, diğerleri ile koalisyona açıktır. Üçüncü aşamada etnik grup sosyo-ekonomik olarak çok heterojendir. Farklı ekonomik ve sosyal çevrelerde asimile olurlar ve farklı kimlikler edinirler. Bu aşamada etnik siyaset “utanç verici ya da anlamsızdır”. Bu çerçevede bakıldığında araştırmada sosyo-ekonomik statüsü düşük Kürtlerin etnik kimlikleri ile “gurur duyma” oranlarının, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu kesimin yoğun olarak yaşadıkları mahallelerin 1999 seçimlerinden başlayarak, 2002, 2007 ve 2009 genel ve mahalli seçimlerinde DEHAP, DTP ve bağımsız Kürt adayları destekledikleri görülmektedir. Ancak etnik oy kullanımı örneğin Türk ve Kürtlerin birlikte yaşadıkları mahallelerde önemini yitirmekte ve buralarda aynı seçimlerde AKP, CHP gibi partilere oy verildiği görülmektedir. Keza önemli oranda batıda yaşayan, eğitim ve sosyo-ekonomik statüsü yükselmiş Kürtlerin etnik temelde oy kullanmadıkları da bilinmektedir. Bu kapsamda Kürt etnik grubu içinde sosyo-ekonomik çeşitlenmenin desteklenmesi, Kürt burjuvazisi ve orta sınıfının yaratılması önem taşır gözükmemektedir.

Din olgusunun etnik kimliklerin kaynaşmasında güçlü bir sosyal sermaye olduğu araştırmanın diğer önemli bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kürt etnisitesinin din algısının bu kesimin devlete ve sisteme bakışını da şekillendirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, rejimin resmi din algısının ve uygulamasının bu kesim için çok daha fazla önem taşıdığı söylenebilir. Kürt etnisitesinde, rejimin işleyişinde etkin olan kurumların ve yapıların dini hassasiyetlere yaklaşımlarına paralel şekilde gelişen bir devlet algısının, vatandaşlık ve aidiyet hissini olduğu düşünülmektedir. Bu nedendir ki, Kürt etnisitesi için bölgesel sivil dini otoriteler ve yapılar daha etkili bir konumda bulunmaktadır.

Gerek toplumsal kesimler arasında sosyal kaynaşmayı artıracak gerekse özellikle Kürtlerin devlete, sisteme ve rejime bakış açılarını şekillendirecek önemli bileşenin “din” olduğu bulgusundan hareketle, din olgusunun yeniden ele alınıp, sistemin “dini taleplere”, sivil /dini otorite ve fikir önderlerine bakış ve yaklaşımını yeniden gözden geçirmesinin faydalı olacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALESINA, Alberto ve Eliana FERRARA (2002), “Who Trusts Others?” *Journal of Public Economics*, 85(2): 207-234.
- BEAUVAIS, Caroline, Jane JENSON (2002), “Social Cohesion: Updating the State of the Research”, *CPRN Discussion Paper*, n: F/22. 2002. <http://www.cprn.org/doc.cfm?doc=167&l=en> (10.12.2009)
- BERNARD, Paul (1999), “Social Cohesion: A Critique”, *CPRN Discussion Paper No : F/09*, Aralık 1999. <http://www.cprn.org/doc.cfm?doc=311&=en> (12.12.2009)

- CHAN, Joseph; Ho-Pong TO ve Elaine CHAN (2006), "Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research," *Social Indicators Research*, 75, s: 273.
- ÇUHADAR, Esra (2009), "Karşılaştırmalı Barış Süreçleri Açısından Kürt Açılımı: Olasılıklar, Açmazlar, İyimserlikler". *Birikim*. Kasım 2009. s: 11-19.
- DAHL, Robert A. (1971), *Polyarchy, Participation and Opposition*, New Haven and London, Yale University Press.
- DAHL, Robert A. (1961). *Who Governs? New Haven*: Yale University Press.
- DAHRENDORF, Ralf (1995), *Report on Wealth Creation and Social Cohesion in a Free Society*, London.
- DENISE, Nancy (2005), *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iraq*. Syracuse, NY: Syracuse University
- DUMAN, Betül ve Osman ALACAHAN (2010), "Sosyal Kaynaşma" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.15, S.1 s:103-128.
- DUMAN, Betül ve Osman ALACAHAN (2011), "Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 10(1), 181-208.
- GÜNDÜZ, Mustafa ve Ferhan GÜNDÜZ (2007), *Yurttaşlık Bilinci*. Ankara. Anı Yayıncılık.
- HEPER, Metin (2008), *Devlet ve Kürtler* (Çev: Kadriye Göksel). Ankara: Doğan Kitap.
- HOŞGÖR, Ayşe G.ve Jeroen SMITS (2002), "Intermarriage Between Turks and Kurds in Contemporary Turkey: Inter-ethnic Relations in an Urbanizing Environment", *European Sociological Review*, v: 18, i: 4, s: 417-432, 2002.
- HUNTINGTON, Samuel (2004), "Who Are We? The Challenges to America's National Identity". *New York: Simon and Schuster. Information Management*, The University of Brighton. <http://www.it.bton.ac.uk/research/seake/intro.html>. (Erişim Tarihi 1/10/2010)
- GREEN, Andy., Germ JANMAAT ve Christine HAN (2009,) Regimes of Social Cohesion, Published by the Centre for Learning and Life Chances in Knowledge Economies and Societies at: <http://www.llakes.org.uk>. (Erişim Tarihi 05.06.2010).
- JENSON, Jane (1998), *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*, *Canadian Policy Research Networks*, CPRN Study, n° F/03. 1998: 15–17.
- KAPLAN, Robert (1994), "Coming Anarchy" *Atlantic Montly*. Şubat 1994: 44-76.
- KİRİŞÇİ, Kemal; Gareth. M. WINROW (1997), *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*. London: Frank Cross

- KİRİŞÇİ, Kemal (2007), “The Kurdish Question and Turkey: Future Challenges and Prospects for a Solution”, *ISPI Working Paper*. Aralık 2007, v: 24.
- MILLER, Eugene (1971), “David Easton’s Political Theory”. *Political Science Reviewer*, 1, Sonbahar, 1971, s: 184-235. http://www.mmisi.org/pr/01_01/miller.pdf (Erişim Tarihi 18.12.2010).
- PUTNAM, Robert. D. (1993), *Making Democracy Work*. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press.
- PUTNAM, Robert D. (2007), “E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture.” *Scandinavian Political Studies*. 30(2): 137-174, November.
- SOMER, Murat (2005), “Defensive vs. Liberal Nationalist Perspectives on Diversity and the Kurdish Conflict”, *New Perspectives on Turkey*, no. 32 (2005): 73-91. <http://portal.ku.edu.tr/~musomer/Somer,%20NPT%20Final.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2010)
- SMITS, Jeroen (2010), “Ethnic Intermarriage and Social Cohesion. What Can We Learn From Yugoslavia?”, *Social Indicators Research*, v: 96, n: 3, s: 417-432, Mayıs 2010.
- SONG, M. (2009), “Is Intermarriage a Good Indicator of Integration?” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, V:35/2, Şubat 2009
- YAVUZ, Hakan (2001), “Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey”. *Nationalism and Ethnic Politics*. V: 7. N: 3 (Sonbahar 2001). s: 1-24

Notlar

¹ Bu konuda bkz. Fikret Bila, “Etnik Çatışma Tuzağına Düşmeyelim”, *Milliyet*, 4 Ekim 2008. Ali Bayramoğlu, “Altınova, Kürtler ve Türkler”, *Yeni Şafak*, 4 Ekim 2008; Ali Bayramoğlu, “Kabarmakta Olan Dalga: Kürt Sorunu”, *Yeni Şafak*, 20 Eylül 2008. Ali Bayramoğlu, Etnik Çatışma: Ateşle Oynamak”, *Yeni Şafak*, 30 Temmuz 2010, İsmet Berkan, “Memleketimden Irkçılık Manzaraları”, *Radikal*, 30 Temmuz 2010, Ertuğrul Özkök, “Birlikte Yaşamak Zorunda mıyız?”, *Hürriyet*, 6 Temmuz 2010.

² Kürtler bugün Ortadoğu’da beş ayrı devlette yerleşiktir ve bu yönüyle Kürt meselesi ulus ötesi niteliktedir. Devletlerarası görüşmeler, Avrupa kurumları, diaspora ağları, Kürt hareketi liderleri ile müzakereler neticesinde sonuçlandırılacak bir olgu haline gelmiştir (Denise 2005:188). Ayrıca Bölgede Amerika’nın artan etkisi, Kuzey Irak’tan çekilme kararı ile Kuzey Irak’ın istikrarının korunması bakımından büyüyen Arap-Kürt çelişkinin Türkiye’ye hamilik rolü verilmesi suretiyle çözülmek istenmesi bu yeni dönemde önem taşımaktadır (Yavuz 2001).

³ Dağlıoğlu, Şakirpaşa, Barbaros, Gülbahçe, İsmetpaşa, Yeşilyurt, Döşeme, Reşatbey, Yeşilevler, Fevzipaşa, mahalleleri.

⁴ Bu konuda bkz. İzmir’de yapılan bir çalışma (Saraçoğlu, C. “Exclusive Recognition: The new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in Turkey”. *Ethnic and Racial Studies*, Volume 32, Issue 4 May 2009 , 640 – 658.)